

ФЕЪЛЛАРНИ СЕМАНТИК ТАМОЙИЛЛАР АСОСИДА ТУРКУМЛАШ

Гулрухсора Абдуллаева Азаматжон қизи

КДПИ магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада феъл сўз туркумига мансуб бўлган сўзлар ўрганилган, феъл, у билдирган маъно йуналиши ва улар алоқага киришган субъект, объект ҳақида маълумот берилган. Шунингдек ушбу мақолада турли олимларнинг феъл классификацияси, тор маъноли бир йуналишли, икки йуналишли каби феъллар ҳақида ҳам изох берилган.

Калит сўзлар: семантика, тор маъно, атов, субъект, объект, классификация.

Феъл семантикаси ёки бошқача қилиб айтганда феъл сўз туркумига мансуб сўзларнинг мазмун планини ўрганиш, уни тасвирлаш ва унинг тил системасидаги ўрни ва қийматига баҳо бериш атайин қийин вазифа бўлиб келган. Бунинг боиси феъл мазмуни унинг дистрибуциясига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Шунини эътиборга олган ҳолда биз бу ўринда феълларнинг улар билдирган маъно йуналиши ҳамда улар алоқага киришган субъект ва объектлар бор йўқлиги ва агар бор бўлса, уларнинг миқдорига қараб классификация қилишга уриниб кўрамиз.

1) Тор маъноли бир йўналишли иш ҳаракатни билдирувчи феъллар.

А) бир субъектли.

To brau, (ҳанграмоқ), (эшак ҳақида)

To neigh (кишнамоқ) (от ҳақида)

Б) бир неча субъектли.

To live, to die, to tremble - (одам, хайвон, ўсимлик, нарсалар ҳақида)

В) бир объектли - to flatter "кўндирмоқ", «унатмоқ», «эритмоқ» (аёл кишини), to marry (уйланмоқ), to rare (номусига тегмоқ, аёл кишига тегишли)

Г) бир неча объектли - to wait (кутмоқ), to ignore (эътироз билдирмоқ)

2) Икки йуналишли кам, кенг фаркланадига семантикали феъллар.

А) субъект- объект номли - to fall, to splutter, to crimp, to fly, to drive, to sail ва хоказо.

Б) объект-субъект номли - to break, to shake, to halt ва хоказо

В) икки йўналишли, юқори семантик ўтимлиликка эга бўлган феъллар – to take, to put, to set, to make ва хоказо.

3) Атов вазифасидан ташқари кўрсатиш, (дейктик) вазифасини ҳам бажарувчи феъллар. Бу ерда кўрсатиш нисбий характерга эга.

Масалан to arrive - етиб келмоқ to depart - жўнаб кетмоқ

Қуйида биз йўналтирилган иш- ҳаракатни билдирувчи феъллар лексико семантик гуруҳини кўриб чиқамиз.

А) узоқлашашишни англатувчи феъллар (verbs of going): to go, to leave *Б) яқинлашашишни билдирувчи феъллар* (verbs of coming): to come

В) кўтарилишни билдирувчи феъллар(verbs of rising): to rise, to ascend

Г) пасайишни билдирувчи феъллар (verbs of descending): to descend

Маълумки бу классификация феълнинг маъносига кўра қилинган биринчи ёки охириги классификация эмас. Инглиз тили феълларининг маъносига кўра классификациясини О.Есперсен қуйидаги тарзда амалга оширди.

Actional verbs (to eat, to breathe, to kill, to speak etc)

Process verbs (to become, to grow, to lose, to die)

Statal verbs (to sleep, to stay, to wait, to live, to undergo)

Mixed or ungrouped verbs (to resist, to hate, to favour)

Кўриб турганимиздек, Отто Есперсен феълларни тўрт гуруҳга бўлди.

1. иш-ҳаракатни билдирувчи

2. жараённи билдирувчи

3. ҳолатни билдирувчи

4. гуруҳсиз ёки аралаш маъноли феъллар.

Бу кенг тарқалган классификацияларидан бири эди. Бундан ташқари феъл семантикасига қараб уни ўтимли-ўтимсиз, чекланган ва чекланмаган, тўсиқли ёки тўсиқсиз, объектив-субъектив, ёрдамчи-боғловчи феъллар каби гуруҳларда ажратдиларки, уларга бу ўринда асос бўлиб грамматик хусусиятлар хизмат қилди. R. Lakoff феълларни икки гуруҳга бўлди. Статив ва ностатив. (stative-nonstative). Ли феълларни иш ҳаракат феъллари, воқеалар ва ҳолатлар гуруҳларига бўлди. (Actional, Event, Statal verbs) P. Куирк феълларни икки гуруҳга бўлди: а) динамик феъллар ва б) ҳолатни билдирувчи феъллар. Бундан ташқари Л.Теньер, У.Чейф ва Н.Д.Арутюнова классификациялари ўзларининг оригиналлиги, чуқурлиги, кўламнинг кенглиги билан машҳурдир.

1) Статик феъллар	5) Фактитив феъллар
2) Динамик феъллар	6) Фазис феъллар
3) Актив феъллар	7) Модал феъллар
4) Ноактив феъллар	8) Модус феъллар
Каузатив феъллар	Перспектив феъллар

Инглиз тили феълларини ҳар томонлама, чуқур, уларнинг синтактик ҳамда лексик параметрларини инобатга олган ҳолда яратилган классификация Г.Г. Сильницкийга мансуб. У семантик белгилар ички дистрибуцияси назариясини ишлаб чиқди. Унинг фикрича, ўша ички дистрибуция феъллар мантикий-моддий мазмунини тузади ва улар перифрастик йўл билан ифода қилинади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Jespersen O. The Philosophy of Grammar. London 1935.;Jespersen O. A Modern English Grammar p 1, 1909-1954, 5, 560. London-Copenhagen.; Jespersen O. Essentials of English Grammar. N.U. 1939, p 66-69.
2. Lakoff R. Passive resistance. -In:Papers from Regional meetings of the Chicago Linguistic Society. Chicago University, 1971, N, pp. 149-162
- 3.Quirk R., Greenbaum S. a.o. A Grammar of Contemporary English. Lnd.. Longman, 1972. -1120 p.: Quirk R., Greenbaum S. A University Grammar of the English Language. -Lnd., Longman.1975,-358
4. Гак В.Г Сопоставительная лексикология М.1977.193 б.: Гак В.Г.Семантическое структура слова как компонент семантической структуры высказаня -В. кн:Семантическая структура слова -М.Наука 1971,с 230-239.
5. Силницкий Г. Г. Семантические и валентностные классы английских каузативных глаголов. - АКД, - Л., 1974. -44 с.